ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στην Εκπαίδευση

Τόμ. 2, Αρ. 3 (2025)

Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στην Εκπαίδευση

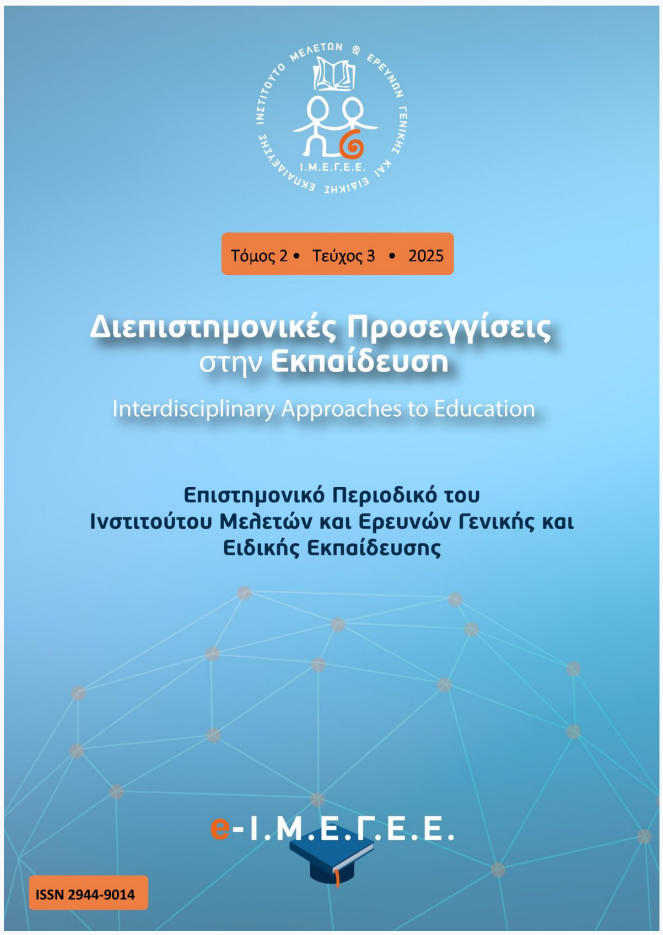

Η συμβολή της αδερφικής σχέσης στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη κατά την παιδική και την εφηβική ηλικία

ΑΡΓΥΡΩ ΠΛΑΣΚΑ

doi: 10.12681/....42765

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΛΑΣΚΑ Α. (2025). Η συμβολή της αδερφικής σχέσης στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη κατά την παιδική και την εφηβική ηλικία. *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στην Εκπαίδευση*, *2*(3). https://doi.org/10.12681/.42765

Η συμβολή της αδερφικής σχέσης στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη κατά την παιδική και την εφηβική ηλικία

Πλάσκα Αργυρώ[1]
[1]Φιλόλογος
argiroplaska@yahoo.gr

Περίληψη

Η παρούσα βιβλιογραφική μελέτη έχει σκοπό τη διερεύνηση των παραγόντων που επηρεάζουν την ποιότητα της αδερφικής σχέσης και τη συμβολή αυτής στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη κατά την παιδική και εφηβική ηλικία. Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι τα αδέρφια επιδρούν το ένα στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του άλλου. Καθώς τα ερευνητικά δεδομένα για την αδερφική σχέση είναι αρκετά περιορισμένα, τα ευρήματα αυτής της μελέτης, μπορούν να αξιοποιηθούν από τους επιστήμονες της Παιδαγωγικής, της Ψυχολογίας και της Κοινωνιολογίας, ώστε να αναδειχθούν καινοτόμες θεωρητικές προσεγγίσεις για τους παράγοντες που επηρεάζουν την ποιότητα της αδελφικής σχέσης και τους τρόπους διαχείρισης μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον.

Λέξεις κλειδιά: αδερφική σχέση, κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη, γονικές πρακτικές, ενσυναίσθηση

The contribution of sibling relationships to socioemotional development during childhood and adolescence

Abstract

This literature review aims to investigate the factors that influence the quality of the sibling relationship and its contribution to socio-emotional development during childhood and adolescence. The results of the study showed that siblings influence each other's socio-emotional development. The findings of this study can be utilized by scientists in Pedagogy, Psychology and Sociology, in order to highlight innovative theoretical approaches to the factors that influence the quality of the sibling relationship and the ways of managing it within the family environment.

Keywords: sibling relationship, socio-emotional development, parenting practices, empathy

Εισαγωγή

Οι σχέσεις μεταξύ των αδελφών έχουν μελετηθεί όσο οι άλλες σχέσεις στην οικογένεια. Μελέτες, έχουν δείξει ότι, πέρα από τη σχέση γονέα – παιδιού που αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιρροής της κοινωνικοσυναισθηματικής ανάπτυξης του παιδιού και της κοινωνικοποίησής του, τα αδέρφια συμβάλλουν σημαντικά προς αυτή την κατεύθυνση (Lightfoot et al., 2014).

Οι αδερφικές σχέσεις άλλοτε χαρακτηρίζονται από σχέσεις εμπιστοσύνης, ζεστασιά όπου εντάσσεται η αλληλοϋποστήριξη, η οικειότητα, η συντροφικότητα και άλλοτε από συγκρούσεις και ανταγωνισμό που χαρακτηρίζονται κυρίως από διαμάχες για την απόκτηση της γονικής έγκρισης (Smorti & Ponti, 2018). Πολλές φορές τα μεγαλύτερα αδέρφια μπορεί να λειτουργούν ως φροντιστές, δάσκαλοι ή και πρότυπα για τα μικρότερα αδέρφια και σε κάποιες περιπτώσεις να λειτουργούν αντισταθμιστικά για τους απόντες, απόμακρους γονείς (Furman & Buhremester, 1985).

Οι αδερφικές σχέσεις που χαρακτηρίζονται από θετική αλληλεπίδραση αποτελούν σημαντικό πλαίσιο κοινωνικοποίησης για τα παιδιά όπου μπορούν να αποκτήσουν προκοινωνικές δεξιότητες που αφορούν την ικανότητα κατανόησης των συναισθημάτων τόσο των δικών τους όσο και των άλλων, να προβαίνουν σε ρύθμιση των συναισθημάτων τους μέσω ελέγχου, να τροποποιούν τον τρόπο που τα εκφράζουν, αλλά και να εξετάζουν τις συναισθηματικές προοπτικές των άλλων (Smorti & Ponti, 2018).

Τα αδέρφια ασκούν μεγάλες επιδράσεις ο ένας στην ανάπτυξη του άλλου και η φύση της επίδρασης διαφέρει ανάλογα με την ποιότητα της αδερφικής σχέσης που δημιουργείται (Furman & Buhremester, 1985). Ποικίλοι είναι οι παράγοντες που επηρεάζουν την ποιότητα της αδερφικής σχέσης όπως η ηλικία, η σειρά γέννησης, το φύλο και η ιδιοσυγκρασία των παιδιών, το οικογενειακό κλίμα και το πολιτιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ζουν και μεγαλώνουν τα παιδιά, οι γονικές πρακτικές που ακολουθούνται, η επιθετικότητα των σχέσεων των αδερφών αλλά και το διαζύγιο που διαταράσσει τις ισορροπίες και τις σχέσεις μεταξύ των μελών μιας οικογένειας (Lightfoot et al., 2014).

Πέρα από τις οικογένειες που αποτελούνται από τυπικώς αναπτυσσόμενα παιδιά, δεν πρέπει να αγνοούνται και οι οικογένειες στις οποίες το ένα παιδί αντιμετωπίζει κάποια αναπηρία και ειδικότερα διανοητικής φύσεως όπως είναι ο αυτισμός ή το σύνδρομο Down, γεγονός που δεν αφήνει ανεπηρέαστες τις οικογενειακές σχέσεις, αλλά και αποτελεί και έναν ακόμη παράγοντα που επιδρά στην ποιότητα των αδερφικών σχέσεων.

Η διερεύνηση της θεματικής της παρούσας μελέτης πραγματοποιήθηκε στην παιδική κατά κύριο λόγο και σε κάποιες περιπτώσεις στην εφηβική ηλικία, αξιοποιώντας άρθρα που κυμαίνονται χρονολογικά μεταξύ του 1983 που αποτελεί το παλαιότερο άρθρο αυτής της έρευνας και του 2022 που είναι το πιο πρόσφατο.

Συνεπώς, η παρούσα έρευνα καλείται να απαντήσει στα ακόλουθα δύο ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την ποιότητα της αδερφικής σχέσης;
2. Ποια είναι η συμβολή της αδερφικής σχέσης στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού κατά την παιδική και εφηβική ηλικία;

Παράγοντες που επηρεάζουν την ποιότητα της αδερφικής σχέσης

Τα αδέρφια περνούν περισσότερο χρόνο μεταξύ τους παρά με τους γονείς τους ή τους συνομηλίκους τους δίνοντας έτσι την ευκαιρία να αλληλοεπιδράσουν, να εξετάσουν τις όποιες ομοιότητες και διαφορές έχουν, να επηρεαστεί ο ένας από τις επιλογές και τις συμπεριφορές του άλλου, αλλά και να μάθει ο ένας από τον άλλον (Kramer & Conger, 2009). Οι σχέσεις των αδερφών άλλοτε χαρακτηρίζονται από αγάπη, υποστήριξη και άλλοτε από συγκρούσεις και ανταγωνισμό. Έτσι λοιπόν η ποιότητα της αδερφικής σχέσης μπορεί να επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες (Lightfoot et al., 2014).

Οι γονείς αποτελούν ένα σημαντικό παράγοντα που καθορίζει την ποιότητα της αδερφικής σχέσης. Ειδικότερα, οικογένειες οι οποίες χαρακτηρίζονται από τη θετική συναισθηματική τους εκφραστικότητα και από μια υποστηρικτική και δημοκρατική ανατροφή των παιδιών συνδέονται με ζεστές και λιγότερο ανταγωνιστικές σχέσεις των αδερφών, ενώ οικογένειες όπου επικρατεί η αρνητική συναισθηματική εκφραστικότητα και η αυταρχική ανατροφή των παιδιών συνδέονται με πιο συγκρουσιακές αδερφικές σχέσεις (Gamble & Yu, 2014).

Από την πλευρά τους οι μητέρες ανάλογα με την ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσουν με τα παιδιά τους, παίζουν και αυτές σημαντικό ρόλο στην ποιότητα των σχέσεων των αδερφών (Van Dijk et al., 2022). Η χαμηλότερη ποιότητα σχέσης μητέρας-παιδιού έχει συσχετιστεί με αύξηση προβλημάτων εσωτερίκευσης των παιδιών με την πάροδο του χρόνου όπως άγχος, φόβος και κοινωνική απομόνωση, ενώ υψηλά επίπεδα αυτής της σχέσης έχουν συσχετιστεί με υψηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης των παιδιών μετά από ένα διαζύγιο (Van Dijk et al., 2022).

Το διαζύγιο αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα που μεταβάλλει τις σχέσεις τόσο του ζευγαριού και των γονέων με τα παιδιά όσο και τις σχέσεις μεταξύ αδερφών. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση των παιδιών έχει αποδειχτεί ότι αυξάνει την πιθανότητα κακής προσαρμογής των παιδιών όταν έρθουν αντιμέτωποι με αρνητικές εμπειρίες που μπορεί να κάνουν την εμφάνισή τους μετά από ένα διαζύγιο (Van Dijk et al., 2022). Οι Van Dijk et al. (2022) έδειξαν ότι οι υψηλής υποστήριξης αδερφικές σχέσεις λειτούργησαν ευεργετικά για τα αδέρφια εξαλείφοντας τις όποιες αντιξοότητες των μεταξύ τους συγκρούσεων σχετικά με την αυτοεκτίμησή τους, συμβάλλοντας έτσι στην καλύτερη προσαρμογή τους μετά το διαζύγιο.

Σημαντικό ρόλο στην ποιότητα των αδερφικών σχέσεων παίζουν και οι πολιτιστικές αξίες. Ειδικότερα, οι Gamble and Yu (2014) μελέτησαν πολιτιστικές αξίες της μεξικάνικης κουλτούρας και πιο συγκεκριμένα την πολιτιστική αξία της οικογενειοκρατίας που σχετίζεται με την οικογενειακή πίστη και την αλληλεξάρτηση και την πολιτιστική αξία του «simpatia» που αφορά την αρμονία στις σχέσεις και την τοποθέτηση των αναγκών των άλλων πάνω από τις προσωπικές. Μέσα από την έρευνά τους έδειξαν ότι και οι δύο αυτές πολιτιστικές αξίες συνδεόταν με αδερφικές σχέσεις που χαρακτηριζόταν από ζεστασιά (Gamble & Yu, 2014).

Επίσης, η ηλικία αλλά και η σειρά γέννησης των αδερφών καθορίζει την ποιότητα των σχέσεων που αναπτύσσουν μεταξύ τους. Η ηλικία των νεαρότερων αδερφών προέβλεψε λιγότερο συγκρουσιακές και περισσότερο συνεργατικές σχέσεις, ενώ τα μεγαλύτερα δευτερότοκα παιδιά είχαν δημιουργήσει περισσότερο θετικές και λιγότερο αρνητικές αδερφικές σχέσεις συγκριτικά με τα νεαρότερα δευτερότοκα παιδιά (Stocker et

al., 1989). Επίσης, οι Van Dijk et al. (2022) διαπίστωσαν ότι όσο μεγαλύτερη ήταν η διαφορά ηλικίας μεταξύ των αδερφών, τόσο λιγότερες συγκρούσεις υπήρχαν.

Το φύλο είναι άλλος ένας καθοριστικός παράγοντας για την ποιότητα της αδερφικής σχέσης. Στην έρευνα των Van Dijk et al. (2022) που επικεντρώθηκε στις αδερφικές σχέσεις μετά από ένα διαζύγιο των γονέων, οι αδερφές δυάδες εμφάνισαν υψηλότερη βαθμολογία στην υποστήριξη των αδερφών συγκριτικά με τους αδερφούς δυάδες και τις δυάδες μικτού φύλου.

Επιπροσθέτως, η επιθετικότητα των σχέσεων η οποία αφορά τις προσπάθειες αγοριών και κοριτσιών να βλάψουν τις κοινωνικές σχέσεις των άλλων με το να αποκλείουν ή να αποξενώνουν κοινωνικά κάποια άτομα από ένα κοινωνικό σύνολο ή να διαδίδουν φήμες γι' αυτά τα άτομα, έχει συνδεθεί με την ποιότητα των αδερφικών σχέσεων (Updegraff et al., 2005). Έτσι, η επιθετικότητα των σχέσεων εμφανίστηκε σε σχέσεις αδερφών που χαρακτηρίζονται από χαμηλά επίπεδα οικειότητας και υψηλά επίπεδα αρνητικότητας. Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν ότι στο πλαίσιο της αδερφικής σχέσης η επιθετικότητα των σχέσεων μπορεί να εμποδίσει την υποστήριξη και την εγγύτητα κατά την εφηβεία τόσο για τα κορίτσια όσο και για τα αγόρια (Updegraff et al., 2005).

Τέλος, η ιδιοσυγκρασία η οποία αφορά τον τρόπο που αντιδρά κάθε άτομο σε ένα περιβάλλον ανάλογα με τα συμπεριφορικά και συναισθηματικά χαρακτηριστικά του (Lightfoot et al., 2014) έχει συνδεθεί με την ποιότητα των σχέσεων των αδερφών. Ειδικότερα, ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά όπως η δραστηριότητα συσχετίστηκε με μια σχέση αδερφών περισσότερο αρνητική και ανταγωνιστική (Stocker et al., 1989).

Το οικογενειακό πλαίσιο ως παράγοντας της ποιότητας της αδερφικής σχέσης

Το οικογενειακό πλαίσιο και συγκεκριμένα οι γονείς αποτελούν σημαντικό παράγοντα που διαμορφώνει, καθορίζει την ποιότητα των σχέσεων των αδερφών. Οικογένειες οι οποίες χαρακτηρίζονται από διαπροσωπική αρμονία, αλληλεγγύη και υψηλά επίπεδα εκφραστικότητας συμβάλλουν θετικά στη διαμόρφωση αδερφικών σχέσεων που χαρακτηρίζονται από ζεστασιά. Υποστηρικτικές και πιο δημοκρατικές πρακτικές γονικής μέριμνας οδηγούν σε θετικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ αδερφών (Gamble & Yu, 2014).

Η υψηλή ή χαμηλή ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα σε μητέρα και παιδί αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την εμφάνιση ή μη προβλημάτων εσωτερίκευσης όπως άγχος, φόβος και κοινωνική απομόνωση και προβλημάτων εξωτερίκευσης των παιδιών όπως υψηλά επίπεδα θυμού και επιθετικότητα. Οι συγκρούσεις μεταξύ των αδερφών συσχετίστηκαν με περισσότερα προβλήματα εξωτερίκευσης στη μείωση των οποίων συνέβαλαν οι υψηλής ποιότητας σχέσεις μητέρας και παιδιού (Van Dijk et al., 2022).

Η σύγκρουση και η επιθετικότητα μεταξύ των αδελφών σχετίστηκε με υψηλά επίπεδα σύγκρουσης μεταξύ της μητέρας και των 2 παιδιών στα 6 χρόνια, με την παρεμβατική και υπερελεγχόμενη μητρότητα στα 3 χρόνια και με μια ανασφαλή προσκόλληση βρέφους-μητέρας. Ο διευκολυντικός και στοργικός πατέρας, από την άλλη πλευρά, συνδέθηκε με περισσότερο φιλικές αδερφικές αλληλεπιδράσεις (Volling & Belsky, 1992).

Η παρέμβαση των γονέων όταν υπήρχαν συγκρούσεις μεταξύ αδερφών και ιδιαίτερα μεταξύ αδερφών κοριτσιών η οποία αποτελούνταν από αυταρχικές στρατηγικές

και όχι από προσπάθειες των γονέων να καθοδηγήσουν τα αδέρφια στην επίλυση των συγκρούσεων συσχετίστηκε με την επιθετικότητα των αδερφών. Στο βαθμό που τα κορίτσια είναι δυσαρεστημένα με τον τρόπο που οι γονείς παρεμβαίνουν και επιβάλλουν τιμωρίες, μπορεί να ανταποδώσουν χρησιμοποιώντας επιθετικότητα των σχέσεων στα αδέρφια τους. Αντιθέτως, όταν υπάρχει μια ισότιμη μεταχείριση των αδερφών από τους γονείς, τα επίπεδα επιθετικότητας των σχέσεων είναι χαμηλά (Updegraff et al., 2005).

Η ιδιοσυγκρασία ως παράγοντας της ποιότητας της αδερφικής σχέσης

Μέσα από τις έρευνες έχει αποδειχτεί ότι τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά των αδερφών καθορίζουν σημαντικά την ποιότητα της αδερφικής σχέσης. Ειδικότερα, οι Stocker et al. (1989) μελέτησαν αυτή τη συσχέτιση μέσα από βιντεοσκοπήσεις των μητέρων με τα παιδιά σε καταστάσεις παιχνιδιού μέσα από την παρατήρηση σε μη δομημένες συνθήκες αλλά και μέσα από συνεντεύξεις με τις μητέρες.

Μέσα από αυτή την έρευνα η ντροπή των αδερφών συσχετίστηκε με λιγότερο ελεγκτική και ανταγωνιστική σχέση των αδερφών, ενώ η κοινωνικότητα των νεαρότερων αδερφών συσχετίστηκε με λιγότερη συνεργασία κατά τη διάρκεια της βιντεοσκόπησης και με μια περισσότερο θετική σχέση σε μη δομημένες συνθήκες. Επίσης, μελετήθηκε ο θυμός και η ένταση των συναισθημάτων των αδερφών, τα οποία συσχετίστηκαν με περισσότερο ανταγωνιστικές σχέσεις αδερφών. Ακόμη η δραστηριότητά τους συσχετίστηκε με μια περισσότερο ανταγωνιστική σχέση κατά τη διάρκεια της βιντεοσκόπησης και με μια περισσότερο αρνητική σχέση σύμφωνα με τις περιγραφές των μητέρων (Stocker et al., 1989).

Υψηλότερα επίπεδα αρνητικότητας/σύγκρουσης εμφανίστηκαν στις αδερφικές σχέσεις όταν και τα δύο αδέρφια εμφάνιζαν υψηλή δραστηριότητα και όταν το μεγαλύτερο αδερφάκι ήταν πιο δραστήριο από το μικρότερο, ενώ αντιθέτως χαμηλότερα επίπεδα αρνητικότητας/σύγκρουσης ήταν παρόντα όταν και τα δύο αδέρφια ήταν χαμηλά σε δραστηριότητα και όταν τα μεγαλύτερα αδέρφια ήταν λιγότερο δραστήρια από τα νεαρότερα (Stoneman & Brody, 1993).

Τέλος, τα αποτελέσματα της έρευνας των Brody et al. (1987) έδειξαν ότι η υψηλή δραστηριότητα, η υψηλή συναισθηματική ένταση και τα χαμηλά επίπεδα επιμονής και για τα μικρότερα αλλά και για τα μεγαλύτερα αδέρφια συσχετίστηκαν με αυξημένο ανταγωνισμό μεταξύ των αδερφών.

Το φύλο ως παράγοντας της ποιότητας της αδερφικής σχέσης

Η ποιότητα της αδερφικής σχέσης καθορίζεται και από έναν ακόμη παράγοντα που είναι το φύλο. Η έρευνα των Minnett et al. (1983) έδειξε ότι τα κορίτσια ήταν πιο πιθανό να επαινούν και να διδάσκουν τον αδερφό τους, ενώ τα αγόρια περισσότερο πιθανό να χρησιμοποιούν ουδέτερες συμπεριφορές. Αποδείχθηκε ότι παιδιά ηλικίας 7-8 χρονών ήταν πιθανότερο να χρησιμοποιούν αρνητικές συμπεριφορές και να έχουν μια επιθετική και κυρίαρχη στάση προς ένα αδερφό ίδιου φύλου, ενώ εμφανίστηκαν υψηλότερα επίπεδα αρνητικής συμπεριφοράς στα κορίτσια με τις αδερφές και υψηλότερα επίπεδα επιθετικότητας στα αγόρια με τους αδερφούς (Minnett et al., 1983). Συναισθήματα εγγύτητας ήταν πιο έντονα σε παιδιά με αδέρφια ίδιου φύλου από ό,τι με αδέρφια αντίθετου φύλου (Furman & Buhremester, 1985).

Σημαντικές διαφορές υπήρξαν στις αδερφικές δυάδες ανάλογα με το φύλο, όπου αδερφικές δυάδες αγόρι-αγόρι ανέφεραν λιγότερη φροντίδα, οικεία ανταλλαγή και λιγότερη επίλυση συγκρούσεων από ό,τι έκαναν οι αδερφικές δυάδες κορίτσι-κορίτσι και αγόρι-κορίτσι, ενώ οι αδερφικές δυάδες αγόρι-αγόρι ανέφεραν περισσότερες συντροφικές δραστηριότητες από ό,τι έκαναν οι αδερφικές δυάδες κορίτσι-κορίτσι (Cole & Kern, 2001). Επιπροσθέτως, διαφορές μεταξύ των αδερφικών δυάδων παρατηρήθηκαν και σε οικογενειακά πλαίσια όπου είχαν βιώσει το διαζύγιο των γονέων. Πιο συγκεκριμένα, οι αδερφές δυάδες σημείωσαν σημαντικά υψηλότερη βαθμολογία στην υποστήριξη των αδερφών τους σε σύγκριση με τις δυάδες αδερφών και τις δυάδες μικτού φύλου και υψηλότερη βαθμολογία στα προβλήματα εσωτερίκευσης σε σύγκριση με τις δυάδες αδερφών παιδιού (Van Dijk et al., 2022).

Η ηλικία και η σειρά γέννησης ως παράγοντες της ποιότητας της αδερφικής σχέσης

Σημαντική στον καθορισμό της ποιότητας της αδερφικής σχέσης είναι η ηλικία των αδερφών, η μεταξύ τους ηλικιακή διαφορά αλλά και η σειρά γέννησής τους. Ειδικότερα, παιδιά ηλικίας 7-8 χρονών έδειξαν θετικές συμπεριφορές, στοργή και υψηλή δραστηριότητα με ένα αδερφάκι με το οποίο είχαν μεγάλη διαφορά ηλικίας, ενώ ήταν πιο επιθετικά όταν η ηλικιακή διαφορά με το αδερφάκι τους ήταν μικρή (Minnett et al., 1983).

Υψηλή συντροφικότητα αναφέρθηκε να συμβαίνει με νεαρότερα αδέρφια παρά με μεγαλύτερα (Furman & Buhremester, 1985). Οι συγκρούσεις ανάμεσα στα αδέρφια με μικρές ηλικιακές διαφορές ήταν μεγαλύτερες από ό,τι στα αδέρφια με μεγάλη διαφορά ηλικίας, ενώ υπήρξε λιγότερος θαυμασμός μεταξύ των αδερφών όταν η διαφορά ηλικίας ήταν μικρή παρά όταν ήταν μεγάλη (Furman & Buhremester, 1985). Πιο συγκεκριμένα, στην έρευνα των Furman et al. (1985) τα ερωτηθέντα παιδιά που ήταν 4 ή περισσότερα χρόνια νεαρότερα από τα αδέρφια τους ανέφεραν λιγότερη δύναμη ή κύρος και μικρότερα ποσοστά φροντίδας, στοργής, ενώ όταν ήταν 4 ή περισσότερα χρόνια μεγαλύτερα από τα αδέρφια τους ανέφεραν μεγαλύτερα ποσοστά φροντίδας, στοργής και στήριξης.

Καθώς η σειρά γέννησης των παιδιών αποτελεί παράγοντα που καθορίζει την ποιότητα της αδερφικής σχέσης, οι Minnett et al. (1983) έδειξαν στην έρευνά τους ότι τα πρωτότοκα παιδιά ηλικίας 7-8 χρονών ήταν περισσότερο πιθανό από τα δευτερότοκα να επαινούν και να διδάσκουν τα αδέρφια τους και να είναι περισσότερο κυρίαρχα πάνω στα αδέρφια τους, ενώ τα δευτερότοκα παιδιά ηλικίας 7-8 χρονών έδειξαν περισσότερο χαρούμενη συμπεριφορά και περισσότερο υποτίμηση του εαυτού τους.

Το πολιτιστικό πλαίσιο ως παράγοντας της ποιότητας της αδερφικής σχέσης

Ένας άλλος παράγοντας που συμβάλλει στον καθορισμό της ποιότητας της αδερφικής σχέσης είναι το πολιτιστικό πλαίσιο. Ειδικότερα, πολιτιστικές αξίες που προάγουν τη διαπροσωπική αρμονία και την οικογενειακή αλληλεγγύη στη μεξικανική κουλτούρα συνδέθηκαν με αδερφικές σχέσεις που χαρακτηρίζονται από ζεστασιά (Gamble & Yu, 2014).Η έρευνα των Wang et al. (2022) που μελέτησε την ποιότητα των αδερφικών σχέσεων στην Κινεζική κουλτούρα εντόπισε ως πιο συχνά αναφερόμενο παράδειγμα ζεστασιάς μεταξύ των αδερφών το «Qiang Rang» που σημαίνει ευγενικό συμβιβασμό μεταξύ των αδερφών και σχετίζεται με την υποβάθμιση των προσωπικών επιθυμιών και αναγκών τους και την προτεραιότητα στις ανάγκες και επιθυμίες των αδερφών τους. Κατά

τη σύγκριση των αποτελεσμάτων της έρευνας των Wang et al. (2022) με τα αποτελέσματα ερευνών που έλαβαν χώρα στις Ηνωμένες Πολιτείες διαπιστώθηκε ότι στις έρευνες των Ηνωμένων Πολιτειών εντοπίστηκαν στοιχεία που αφορούν τις αδερφικές σχέσεις όπως το συναισθηματικό μοίρασμα και η λεκτική επικοινωνία, τα οποία δεν αναφέρθηκαν στην Κινεζική κουλτούρα, γεγονός που ενισχύει τη διαπίστωση ότι το πολιτιστικό πλαίσιο συμβάλλει στον καθορισμό της ποιότητας της αδερφικής σχέσης.

Το διαζύγιο ως παράγοντας της ποιότητας της αδερφικής σχέσης

Ο χωρισμός και το διαζύγιο είναι ένα ιδιαίτερα στρεσογόνο χρονικό διάστημα στη ζωή ενός παιδιού (Sheehan et al., 2004). Οι εμπειρίες των παιδιών από το χωρισμό και το διαζύγιο των γονιών τους και πιο συγκεκριμένα ο βαθμός συγκρούσεων μεταξύ των γονέων, αλλά και η απουσία του ενός από τους δύο γονείς στην καθημερινή ζωή των παιδιών αποτελούν σημαντικά στοιχεία που καθορίζουν την ποιότητα της αδερφικής σχέσης (Sheehan et al., 2004). Ειδικότερα, η έρευνα των Sheehan et al. (2004) αναφέρει παραδείγματα όπου ο μεγαλύτερος αδερφός παρείχε φροντίδα και υποστήριξη στα νεαρότερα αδέρφια στο πλαίσιο της γονικής απουσίας, γεγονός που αποτέλεσε κάποιες φορές πηγή συγκρούσεων ανάμεσα στα αδέρφια με τα νεαρότερα αδέρφια άλλοτε να εκτιμούν και άλλοτε όχι αυτόν το ρόλο που αναλαμβάνουν τα μεγαλύτερα αδέρφια. Σε άλλες περιπτώσεις, οι οδυνηρές εμπειρίες που μοιράζονται τα αδέρφια χωρισμένων γονέων συμβάλλουν σημαντικά στο να αναπτύξουν τα αδέρφια σχέσεις που χαρακτηρίζονται από αμοιβαιότητα η οποία είναι έκδηλη στην προσπάθειά τους να ξεπεράσουν τις όποιες διαφωνίες δημιουργούνται ανάμεσά τους με αμοιβαία συζήτηση και επίλυση του προβλήματος (Sheehan et al., 2004).

Συμβολή της αδερφικής σχέσης στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη κατά την παιδική και εφηβική ηλικία

Οι αδερφικές σχέσεις συμβάλλουν σημαντικά στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξή τους κατά την παιδική ηλικία και εφηβική ηλικία. Ειδικότερα, τα μεγαλύτερα αδέρφια είναι αυτά που συνδράμουν περισσότερο και από τους γονείς, ώστε τα μικρότερα αδέρφια να μπορέσουν να ενταχθούν επιτυχώς στον κόσμο των συνομηλίκων τους, αλλά και σε εξωτερικά πλαίσια, όπως το σχολείο και η γειτονιά (Kramer & Conger, 2009). Τα μικρότερα αδέρφια συνήθως παρατηρούν και μιμούνται συμπεριφορές των μεγαλύτερων αδερφών τους, αλλά και τα μεγαλύτερα αδέρφια από την πλευρά τους μαθαίνουν από τα νεαρότερα (Kramer & Conger, 2009). Πιο συγκεκριμένα, ιδιαίτερα καθοριστικός κρίνεται ο ρόλος της αδερφικής σχέσης στην κοινωνική προσαρμογή και κοινωνική επάρκειά τους, αλλά και στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς και των φιλικών σχέσεων.

Η συμβολή της αλληλεπίδρασης των αδερφών στην κοινωνική προσαρμογή

Η σχέση μεταξύ αλληλεπιδράσεων των αδερφών και της κοινωνικής προσαρμογής αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης των Stormshak et al. (1996) όπου μέσα από την έρευνά τους έδειξαν ότι σύμφωνα με τις αξιολογήσεις των δασκάλων, τα παιδιά σε εμπλεκόμενες αδερφικές σχέσεις, δηλαδή σχέσεις που χαρακτηρίζονται από μέτρια επίπεδα σύγκρουσης

και ζεστασιά είχαν περισσότερο συναισθηματικό έλεγχο και κοινωνική ικανότητα από τα παιδιά με συγκρουσιακές αδερφικές σχέσεις δηλαδή σχέσεις με υψηλά επίπεδα σύγκρουσης και χαμηλά επίπεδα ζεστασιάς. Οι αδερφικές σχέσεις που χαρακτηρίζονται από μέτρια επίπεδα συγκρούσεων και υποστήριξης μπορεί να προσφέρουν ένα περιβάλλον μάθησης τόσο για διαπραγμάτευση στην περίπτωση συγκρούσεων όσο και για κοινωνικές δεξιότητες (Stormshak et al., 1996). Επίσης, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι όταν υπάρχουν συγκρουσιακές αδερφικές σχέσεις που χαρακτηρίζονται από εκδήλωση επιθετικότητας, αυτά τα παιδιά σύμφωνα με τις αξιολογήσεις των δασκάλων εκδηλώνουν επιθετικότητα και στο σχολείο και το αντίστροφο (Stormshak et al., 1996).

Η επίδραση της αδερφικής σχέσης στην κοινωνική επάρκεια

Από την πλευρά τους οι Tucker et al. (2008) διερεύνησαν τον ρόλο των αδερφών ως παράγοντα κοινωνικοποίησης εξετάζοντας τον χρόνο που περνάνε τα αδέρφια μαζί σε κοινές δραστηριότητες. Η συμμετοχή σε δομημένες δραστηριότητες όπως τα σπορ, χόμπι προσφέρουν ευκαιρίες για την ανάπτυξη δεξιοτήτων, την ενδυνάμωση κοινωνικών δεσμών και την ανάπτυξη του αισθήματος της αυτοεκτίμησης, ενώ η συμμετοχή σε μη δομημένες δραστηριότητες όπως είναι η παρακολούθηση τηλεόρασης προσφέρει επικίνδυνη συμπεριφορά και παραβατικές δραστηριότητες (Trucker et al., 2008). Η εμπλοκή των αδερφών σε δομημένες δραστηριότητες συσχετίστηκε με θετική ευημερία, ενώ το μοίρασμα χρόνου των αδερφών σε μη δομημένες δραστηριότητες συσχετίστηκε με προβλήματα προσαρμογής. Επίσης, η έρευνα έδειξε ότι μεγαλύτερη ανάμειξη με τα αδέρφια σε δομημένες δραστηριότητες και με αδέρφια με περισσότερο θετική προσαρμογή θα είναι συσχετισμένες με σχετικές αυξήσεις στην ευημερία κατά την εφηβεία για περίοδο πάνω από δύο χρόνια (Trucker et al., 2008).

Ο ρόλος των αδερφικών σχέσεων στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης

Τα μεγαλύτερα αδέρφια μπορεί να χρησιμοποιηθούν ως πρότυπα ενσυναίσθησης για τα νεαρότερα αδέρφια, αλλά και να ενθαρρύνουν την ενσυναίσθηση των νεαρότερων αδερφών δίνοντας ευκαιρίες για την εκμάθησή τους δημιουργώντας υψηλά στάνταρ (Tucker et al., 1999).Οι τρόποι με τους οποίους συνδέονται τα προσωπικά χαρακτηριστικά των μεγαλύτερων αδερφών και η φύση της αδερφικής σχέσης με την ενσυναίσθηση των νεαρότερων αδερφών κατά τη διάρκεια της πρώιμης εφηβείας και της προεφηβικής ηλικίας αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης των Tucker et al. (1999). Η ενσυναίσθηση αφορά την ικανότητα του ατόμου να μπαίνει στην κατάσταση που βρίσκεται κάποιο άλλο άτομο και να συμπάσχει (Tucker et al., 1999).

Τα ευρήματα αποκάλυψαν ότι στις σχέσεις των αδερφών που χαρακτηριζόταν από υψηλά επίπεδα θετικότητας, το φύλο των μεγαλύτερων αδερφών ήταν ένας σημαντικός προβλεπτικός παράγοντας των νεαρότερων κοριτσιών αδερφών (Tucker et al., 1999). Για τα νεαρότερα αγόρια αδέρφια το ίδιο φύλο των αδερφών είναι περισσότερο πιθανό από ότι τα αδέρφια διαφορετικού φύλου να λειτουργούν ως πρότυπο για ενσυναίσθηση (Tucker et al., 1999). Επίσης, οι νεαρότερες αδερφές ανέφεραν ύψιστα επίπεδα ενσυναίσθησης όταν οι μεγαλύτεροι αδερφοί εμφάνισαν περισσότερο θετικές συμπεριφορές και όταν και οι μεγαλύτεροι αδερφοί και οι νεαρότερες αδερφές χαρακτήρισαν τη σχέση τους ως υψηλά θετική (Tucker et al., 1999).

Η επίδραση της ποιότητας της αδερφικής σχέσης στην ανάπτυξη φιλικών σχέσεων

Η ποιότητα των αδερφικών σχέσεων επηρεάζει τις προκοινωνικές συμπεριφορές δηλαδή τη συναισθηματική και διαπροσωπική ανάπτυξη και την ποιότητα της σχέσης των καλύτερων φίλων (Smorti & Ponti, 2018). Ειδικότερα, τα θετικά χαρακτηριστικά των αδερφικών σχέσεων όπως η ζεστασιά και η οικειότητα προωθούν τις πιο ζεστές και λιγότερο συγκρουσιακές σχέσεις καλύτερων φίλων, ενώ τα αρνητικά χαρακτηριστικά των αδερφικών σχέσεων όπως η σύγκρουση και η αντιπαλότητα ευνοούν τις πιο συγκρουσιακές και λιγότερο ζεστές σχέσεις των καλύτερων φίλων (Smorti & Ponti, 2018). Επίσης, υψηλά επίπεδα στοργής με τα αδέρφια συνδέθηκαν με χαμηλά επίπεδα σύγκρουσης με τα αδέρφια, υψηλά επίπεδα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς και υψηλά επίπεδα υποστηρικτικών αλληλεπιδράσεων με τον καλύτερο φίλο. Αντιθέτως, υψηλά επίπεδα σύγκρουσης και αντιπαλότητας με τα αδέρφια συνδέθηκαν με υψηλά επίπεδα συγκρουσιακών αλληλεπιδράσεων με τον καλύτερο φίλο (Smorti & Ponti, 2018). Τέλος, η στοργή με τα αδέρφια ήταν ένας θετικός, σημαντικός προγνωστικός παράγοντας για τις προκοινωνικές συμπεριφορές και την υποστηρικτική αλληλεπίδραση με τον καλύτερο φίλο (Smorti & Ponti, 2018).

Η επίδραση των παιδιών με Αυτισμό και σύνδρομο Down στις αδερφικές σχέσεις

Οι αδερφικές αλληλεπιδράσεις αποτελούν ένα σημαντικό κομμάτι της ζωής των παιδιών, ενώ οι σχέσεις που αναπτύσσουν μεταξύ τους τα αδέρφια συνεισφέρουν με ένα μοναδικό τρόπο στην ανάπτυξη του καθενός και ειδικότερα όταν ένα από τα αδέρφια αντιμετωπίζει κάποιου είδους αναπηρία (Knott et al., 1995).

Πολλά παιδιά με αυτισμό σπάνια αναζητούν στους άλλους στοργή, φροντίδα, παρηγοριά ή να ξεκινήσουν παιχνίδι, ενώ παρουσιάζουν ελλείμματα, όπως έλλειψη αμοιβαιότητας στη συζήτηση ή μια γενική έλλειψη λόγου που πιθανώς αναστέλλει τις οικείες ανταλλαγές με τα αδέρφια, όπως το μοίρασμα των σκέψεων και των συναισθημάτων (Rutter & Schopler, 1987).

Οι αδερφικές σχέσεις στις οποίες υπάρχει παιδί με αυτισμό χαρακτηρίζονται συνήθως από λιγότερη προκοινωνική συμπεριφορά, καθώς τα παιδιά με αυτισμό είναι λιγότερο πιθανό να ξεκινήσουν αλληλεπίδραση με τα αδέρφια τους (Kaminsky & Dewey, 2001).

Ειδικότερα, οι Kaminsky and Dewey (2001) μελέτησαν τις αδερφικές σχέσεις στην παιδική και εφηβική ηλικία που είτε υπήρχε ένας αδερφός με διάγνωση αυτισμού ή σύνδρομο down, είτε ένας αδερφός χωρίς καμία αναπηρία. Μέσα από την έρευνά τους διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά που είχαν αδέρφια με αναπηρία ήταν λιγότερο ανταγωνιστικά και μάλωναν λιγότερο με τα αδέρφια τους συγκριτικά με τα παιδιά που είχαν τυπικώς αναπτυσσόμενα αδέρφια. Επίσης, τα παιδιά που είχαν αδερφό με αυτισμό ανέφεραν λιγότερη οικειότητα με τον αδερφό τους συγκριτικά με τα παιδιά που είχαν αδερφό με σύνδρομο Down ή αδερφό χωρίς αναπηρία, ενώ όσα παιδιά είχαν αδερφό με σύνδρομο Down φρόντιζαν περισσότερο τον αδερφό τους από ο, τι έκαναν τα παιδιά με αδερφό με αυτισμό ή χωρίς αναπηρία. Επιπλέον, τα παιδιά με αδερφό με σύνδρομο Down ανέφεραν περισσότερη στοργή στις αδερφικές σχέσεις από ο, τι τα παιδιά με αδερφό χωρίς αναπηρία, κάτι που δεν αναφέρθηκε στις αδερφικές σχέσεις που υπήρχε αδερφός με αυτισμό, ενώ ενδιαφέρον είναι ότι τα παιδιά με αδερφό σύνδρομο Down ή αυτισμό δεν ανέφεραν

μεγαλύτερη γονική μεροληψία σε σχέση με τα αδέρφια τους συγκριτικά με τα παιδιά που υπήρχε αδερφός χωρίς αναπηρία. Ακόμη διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά με σύνδρομο Down θαύμαζαν τα αδέρφια τους περισσότερο από ο, τι έκαναν τα παιδιά με αυτισμό ή χωρίς καμία αναπηρία, ενώ επιβεβαιώθηκαν τα ελλείμματα λόγου που παρουσιάζουν τα παιδιά με αυτισμό καθώς το 10% αυτών δε μπορούσε να επικοινωνήσει είτε στην προφορική γλώσσα είτε στη γραπτή (Kaminsky & Dewey, 2001).

Οι αδερφικές σχέσεις με έναν αδερφό με αυτισμό ή σύνδρομο Down ή χωρίς αναπηρία αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης και των Knott et al. (1995) οι οποίοι μέσα από την έρευνά τους που στηρίχθηκε στις παρατηρήσεις των παιδιών στα σπίτια τους διαπίστωσαν ότι τα παιδιά χωρίς αναπηρία έδειξαν περισσότερη προκοινωνική και επιθετική συμπεριφορά συγκριτικά με τα παιδιά με αναπηρία, ενώ οι αδερφικές δυάδες στις οποίες υπήρχε ένα παιδί με σύνδρομο Down έδειξαν περισσότερη προκοινωνική συμπεριφορά συγκριτικά με τις αδερφικές δυάδες με ένα παιδί με αυτισμό, κάτι που επιβεβαιώνεται και στην έρευνα των Kaminsky & Dewey (2001).

Από την άλλη οι Abamovitch et al. (1987) που επικεντρώθηκαν στις αδερφικές σχέσεις που υπήρχε ένα παιδί με σύνδρομο Down επεσήμαναν, ότι τα τυπικώς αναπτυσσόμενα αδέρφια έδειξαν περισσότερη προκοινωνική και επιθετική συμπεριφορά από τα αδέρφια τους με σύνδρομο Down και αυτή η διαφορά ήταν εντονότερη όταν το παιδί με σύνδρομο Down ήταν νεαρότερο από τον αδερφό χωρίς αναπηρία, ενώ το φύλο και η σύνθεση των φύλων στα αδέρφια δεν έπαιξε κανένα ρόλο.

Συζήτηση-Συμπεράσματα

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν η μελέτη των παραγόντων που επηρεάζουν την ποιότητα της αδερφικής σχέσης και η συμβολή αυτής της σχέσης στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών κατά την παιδική και εφηβική ηλικία.

Οι σχέσεις των αδερφών είναι από τις σημαντικότερες μακράς διάρκειας πηγές φιλίας και υποστήριξης και μπορεί να διαρκέσουν σε όλη την πορεία ζωής των αδερφών με τα μεγαλύτερα αδέρφια να αναλαμβάνουν συνήθως το ρόλο του δασκάλου, φροντιστή προς τα μικρότερα. Οι αδερφικές σχέσεις άλλοτε χαρακτηρίζονται από αγάπη και υποστήριξη, ενώ άλλοτε τα αδέρφια αποτυγχάνουν να έχουν θετικές σχέσεις, οι οποίες χαρακτηρίζονται κατά κύριο λόγο από συγκρούσεις.

Ποικίλοι είναι οι παράγοντες που καθορίζουν την ποιότητα της αδερφικής σχέσης. Υγιή οικογενειακά περιβάλλοντα που χαρακτηρίζονται από αλληλεγγύη, δημοκρατικές και υποστηρικτικές γονικές πρακτικές συμβάλλουν σε θετικές αδερφικές αλληλεπιδράσεις. Ιδιαίτερα σημαντικός κρίνεται ο ρόλος της μητέρας και της ποιότητας της σχέσης που αναπτύσσει με τα παιδιά με αποτέλεσμα χαμηλής ποιότητας σχέσεις μητέρας παιδιού να έχουν συσχετιστεί με συγκρούσεις και επιθετικότητα μεταξύ των αδερφών και προβλήματα εσωτερίκευσης των παιδιών. Αδέρφια που βιώσαν στο οικογενειακό τους περιβάλλον τις οδυνηρές εμπειρίες διαζυγίου ανέπτυξαν αδερφικές σχέσεις που χαρακτηριζόταν από αμοιβαιότητα. Ενώ παιδιά που μεγάλωσαν με αδέρφια που έπασχαν από κάποια διανοητικής φύσεως αναπηρία όπως σύνδρομο Down ή αυτισμό διαπιστώθηκε ότι ήταν λιγότερο ανταγωνιστικά από τα παιδιά που είχαν τυπικώς αναπτυσσόμενα αδέρφια. Μέσα από τη μελέτη ερευνών διαπιστώθηκε πως ακόμη και το φύλο, η ηλικία και η σειρά γέννησης αποτελούν παράγοντες που διαμορφώνουν την ποιότητα της αδερφικής σχέσης. Έτσι αδερφικές δυάδες αγόρι-αγόρι ανέφεραν λιγότερη

φροντίδα και οικεία ανταλλαγή συγκριτικά με τις αδερφικές δυάδες κορίτσι-κορίτσι ή μικτού φύλου, ενώ τα πρωτότοκα παιδιά ήταν περισσότερο πιθανό να επαινούν τα αδέρφια από τα δευτερότοκα, ενώ οι συγκρούσεις ήταν εντονότερες στα αδέρφια με μικρή διαφορά ηλικίας από ό,τι στα αδέρφια με μεγάλη. Ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά όπως η ντροπή των αδερφών συσχετίστηκε με λιγότερο ελεγκτική και ανταγωνιστική σχέση των αδερφών, ενώ ο θυμός και η ένταση των συναισθημάτων των αδερφών συσχετίστηκαν με περισσότερο ανταγωνιστικές σχέσεις αδερφών. Ακόμη και το πολιτιστικό πλαίσιο διαπιστώθηκε πως αποτελεί σημαντικό παράγοντα που καθορίζει την ποιότητα των αδερφικών σχέσεων. Έτσι αδερφικές σχέσεις που χαρακτηριζόταν από ζεστασιά συσχετίστηκαν με πολιτισμικές αξίες στη μεξικανική κουλτούρα που προάγουν τη διαπροσωπική αρμονία και οικογενειακή αλληλεγγύη. Ενώ η επιθετικότητα των σχέσεων εμφανίστηκε σε αδερφικές σχέσεις που χαρακτηρίζονται από χαμηλά επίπεδα οικειότητας και υψηλά επίπεδα αρνητικότητας.

Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης έδειξαν ότι οι αδερφικές σχέσεις συμβάλλουν στην κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών όπως το υψηλό επίπεδο ενσυναίσθησης, η στοργική σχέση με τα αδέρφια, η εξάσκηση στην κοινωνική επάρκεια και η ανάπτυξη φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Έτσι σε αδερφικές σχέσεις που χαρακτηρίζονται από μέτρια επίπεδα σύγκρουσης και ζεστασιά διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά είχαν περισσότερο συναισθηματικό έλεγχο και κοινωνική ικανότητα από τα παιδιά με συγκρουσιακές αδερφικές σχέσεις. Επίσης, τα μεγαλύτερα αδέρφια μπορεί να αποτελέσουν πρότυπα ενσυναίσθησης για τα νεαρότερα αδέρφια, αλλά και να συμβάλλουν στην ενθάρρυνση της ενσυναίσθησης των νεαρότερων αδερφών όταν οι αδερφικές σχέσεις χαρακτηρίζονται από θετικές συμπεριφορές. Υψηλά επίπεδα στοργής με τα αδέρφια συνδέθηκαν με χαμηλά επίπεδα σύγκρουσης με τα αδέρφια, ενώ τα θετικά χαρακτηριστικά των αδερφικών σχέσεων όπως η ζεστασιά και η οικειότητα συμβάλλουν σε πιο ζεστές και λιγότερο συγκρουσιακές σχέσεις καλύτερων φίλων.

Τέλος, μέσα από τη μελέτη διαφόρων ερευνών, κρίνονται ιδιαίτερα σημαντικοί οι παράγοντες του οικογενειακού κλίματος και των γονικών πρακτικών στην δημιουργία υγιών δεσμών ανάμεσα στα αδέλφια και στον καθορισμό της ποιότητας των ενδοοικογενειακών σχέσεων στην οικογένεια γενικότερα.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Abramovitch, R., Stanhope, L., Pepler, D., & Corter, C. (1987). The influence of Down's syndrome on sibling interaction. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *28*(6), 865-879. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1987.tb00675.x

Brody, G. H., Stoneman, Z., & Burke, M. (1987). Child temperaments, maternal differential behavior, and sibling relationships. *Developmental psychology*, *23*(3), 354.

Cole, A., & Kerns, K. A. (2001). Perceptions of sibling qualities and activities of early adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, *21*(2), 204-227. https://doi.org/10.1177/0272431601021002004.

Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the qualities of sibling relationships. *Child development*, *56*(2), 448-461. .https://doi.org/10.2307/1129733

Gamble, W. C., & Yu, J. J. (2014). Young children's sibling relationship interactional types: Associations with family characteristics, parenting, and child characteristics. *Early Education and Development*, *25*(2), 223-239. .https://doi.org/10.1080/10409289.2013.788434

Kaminsky, L., & Dewey, D. (2001). Siblings relationships of children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, *31*, 399-410. .https://doi.org/10.1023/A:1010664603039

Knott, F., Lewis, C., & Williams, T. (1995). Sibling interaction of children with learning disabilities: A comparison of autism and Down's syndrome. *Journal of child psychology and psychiatry*, *36*(6), 965-976. .https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1995.tb01343.x

Kramer, L., & Conger, K. J. (2009). What we learn from our sisters and brothers: For better or for worse. *New directions for child and adolescent development*, *2009*(126), 1-12. .https://doi.org/10.1002/cd.253

Lightfoot, C., Cole, M. & Cole. (2014). *Η ανάπτυξη των παιδιών*. (μτφ. Μ. Κουλεντιανού) Gutenberg. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2009)

Minnett, A. M., Vandell, D. L., & Santrock, J. W. (1983). The effects of sibling status on sibling interaction: Influence of birth order, age spacing, sex of child, and sex of sibling. *Child Development*, *54*(4), 1064-1072. .https://doi.org/10.2307/1129910

Rutter, M., & Schopler, E. (1987). Autism and pervasive developmental disorders: Concepts and diagnostic issues. *Journal of autism and developmental disorders*, *17*(2), 159-186. https://doi.org/10.1007/BF01495054

Sheehan, G., Darlington, Y., Noller, P., & Feeney, J. (2004). Children's perceptions of their sibling relationships during parental separation and divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, *41*(1-2), 69-94. .https://doi.org/10.1300/J087v41n01_05

Smorti, M., & Ponti, L. (2018). How does sibling relationship affect children's prosocial behaviors and best friend relationship quality?. *Journal of Family Issues*, *39*(8), 2413-2436. .https://doi.org/10.1177/0192513x18755195

Stocker, C., Dunn, J., & Plomin, R. (1989). Sibling relationships: Links with child temperament, maternal behavior, and family structure. *Child development*, *60*(3), 715-727. .https://doi.org/10.2307/1130737

Stoneman, Z., & Brody, G. H. (1993). Sibling temperaments, conflict, warmth, and role asymmetry. *Child development*, *64*(6), 1786-1800. .https://doi.org/10.2307/1131469

Stormshak, E. A., Bellanti, C. J., & Bierman, K. L. (1996). The quality of sibling relationships and the development of social competence and behavioral control in aggressive children. *Developmental psychology*, *32*(1), 79-89. .https://doi.org/10.1037/0012-1649.32.1.79

Tucker, C. J., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (2008). Links between older and younger adolescent siblings' adjustment: The moderating role of shared activities. *International Journal of Behavioral Development*, *32*(2), 152-160. .https://doi.org/10.1177/0165025407087214

Tucker, C. J., Updegraff, K. A., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (1999). Older siblings as socializers of younger siblings' empathy. *The Journal of Early Adolescence*, *19*(2), 176-198. .https://doi.org/10.1177/0272431699019002003

Updegraff, K. A., Thayer, S. M., Whiteman, S. D., Denning, D. J., & McHale, S. M. (2005). Relational aggression in adolescents' sibling relationships: Links to sibling and parent-adolescent relationship quality. *Family Relations*, *54*(3), 373-385. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2005.00324.x

van Dijk, R., van der Valk, I. E., Buist, K. L., Branje, S., & Deković, M. (2022). Longitudinal associations between sibling relationship quality and child adjustment after divorce. *Journal of Marriage and Family*, *84*(2), 393-414. .https://doi.org/10.111/jomf.12808

Volling, B. L., & Belsky, J. (1992). The contribution of mother-child and father-child relationships to the quality of sibling interaction: A longitudinal study. *Child development*, *63*(5), 1209-1222. .https://doi.org/10.2307/1131528

Wang, Y. Z., Li, Y., Liu, T. T., Zhao, J. J., Li, Y. J., & Niu, X. B. (2022). Understanding relationships within cultural contexts: Developing an early childhood sibling relationship questionnaire in China. *Family Relations*, *71*(1), 220-237. .https://doi.org/10.1111/fare.l2586